

SZEMLE

HÚSVÉT

„Jól tudjuk, hogy az összes keresztény ünnepek között a húsvét titka a legkiválóbb” — mondja Nagy Szent Leó pápa. Egy érdemes liturgia-történész, Kellner, mondja: „Ahhoz, hogy ezt az ünnepet bevezessék, nem kellett emberi okosság, ezt felülről készítették elő”. Csakugyan, a húsvét a kereszténységnek fő ünnepe. *Sollemnitas sollemnitatum*; korban is a legrégibb, egyidős az Egyházzal, az egyházi évnek a vasárnapkal együtt protoplazmája, kialakító ereje.

Hogy mi az ökeresztény húsvétnek teljes titka, „*totum paschale sacramentum*”, amint Nagy Szent Leó mondja, az első öt század íróinak, szónokainak, liturgikus forrásainak vizsgálata árulja el. Húsvét a legalapvetőbb keresztény eszmének: az általános megváltásnak kollektív ünnepe. Az első századok húsvétjának alapeszméje: egyszerre megjeleníteni a szenvedést és a feltámadást. Ebben a kettősségben válik teljessé húsvét misztériuma, és így egy eszmének ünnepe lesz: „*une fête d'idée, une fête de la rédemption universelle*”, amint A. Baumstark mondja. Külön liturgikus ünneplése csak a IV. században kezd kettéválni: a *pascha staurósimon* = a Kereszt húsvétja elválik a „*pascha anastasimon*”-tól, a Feltámadás húsvétjától. Egyetlen ünnep illetve akkor még a Szenvedés és a Feltámadás eszméjét: hisz e kettő együtt a Megváltás. Gyönyörűen szemlélteti ezt egy *papyrus-töredék* az üldözések korából; nagypenteki liturgikus ének ez, és látni belőle, hogy az egyiptomi kisvárosban ezen a napon ünnepi eucharistiát celebráltak és a Feltámadást is ünnepelelték: „Aki az Atyának ölében él, az Ige, az Isten, a mai napon a Keresztre került és eltemették, mint embert, saját akaratából. Harmadnapon halottaiból föltámadott és megörvendeztetett minket nagy uralmasságában. A Te halálotat hirdetjük és szent Föltámadásodat dicsőítjük, Krisztus! Méltóvá letünk titokzatos és kimondhatatlan asztalodra és bizakodva vesszük magunkhoz az előttünk fekvő szellemi ajándékokat. Az angyalokkal együtt mondjuk győzelmi himnuszodat: Allelúja!”

Ez a kollektív gondolat sokáig megmaradt; még az V. században is általános az Egyházban. Rómában a század derekán húsvétvasárnapon Jézus szenvedésének egész történetét, a teljes passiót felolvasták Szent Márk evangéliuma szerint; azaz abból az evangéliumból, amelyet Szent Péter segítője, Márk, az I. században a római hívek számára írt. Mái is a római liturgiában a húsvétvasárnap evangélium Márkból vétetik. Rómára nézve a gyakorlatot tanúsítja Nagy Szent Leó pápa: „Az egyházi olvasmány, kedveseim, húsvétnek egész titkát jelenvalóvá teszi előttünk; testi fülünkön át lelkünk hallomására jutott. A viselt dolgokról immár mindnyájatoknak képe van, hiszen az Istentől sugalmazott szöveg világosan megmutatta, hogy a mi Urunkat, Jézus Krisztust mily gonosz módon árulták el, hogyan féltkeztek fölötte, mily kegyetlenül feszítették keresztre és mily dicsőséggel támadott fel.” (N. P. L. 54.390.)

Húsvét ünneplésének legszembezőköbb mozzanata a kereszténység egész első évezredében „a lényességes éjszakának édes virasztása”: *vigiliae dulces clarissimae noctis*, amint veronai Zénó mondja. Úgy gondoljuk, hogy kezdetről fogva, azaz már az apostolok korában fennmaradtak a keresztények ezen az éjszakán. Hiszen az Úr feltámadása hajnal előtt tör-

tént; pontosan abban az időben ünnepelték meg a Feltámadás emlékezetét. Fennmaradásra készítette őket egyúttal az a tény is, hogy eleinte a zsidó húsvétot is megülték: itt pedig lényeges az esti széder-vacsora. Így lett húsvét virrasztása minden vigiliának anyja, prototípusa. Az aranykorban, a IV—V. században már azt mondhatták, hogy az egész világ virraszt ezen az éjjelen (Szent Ágoston). Oly híres volt húsvét éjszakája, hogy még a pogányok is fennmaradtak; részint irigykedtek a keresztények öröme, részint kíváncsiak voltak, hiszen sokan közülük közeledtek már a hithez. A liturgiában mindenütt megtalálhatók őseink nagy népi örömeinek nyomai. „A néptömegnek harsogó hangjától visszhangozzék ez a csarnok” — mondja az Exultet; az oratók a „húsvéti örömökről” beszélnek; Szent Ágoston pedig így buzdítja híveit: „Halljon meg bennünket az Úrnak a napja, halljon meg minket az Istentől teremtet nap: halljon és hallgasson meg, hogyan ujjongunk és örvendezünk rajta”. (P. L. 38, 1092.) A bazilika telve van hívekkel, akik ujjonganak az örömtől; rövid énekek súlyos szavait énekelik újra és újra: „Ez az a nap, melyet az Úr alkotott, ujjongjunk és örvendezzünk!”

Húsvét szent éjszakájával az első századokban sajátosan kapcsolódik a *parusia gondolata*. Köztudomású, mily sokáig tartotta fenn magát a népies hiedelem, hogy Krisztus Urunk húsvét vigiliáján jön el ítélni eleveneket és holtakat; váratlanul jön el, mint a tolvaj, éjszaka. Nyilván azért jön el húsvétkor, mert ezen az éjszakán koronázta meg a megváltás művét: „a szombat estéjén, mely a hét első napjára világoskodik”, már föltámadott, még mielőtt a nap felkelt volna. A *parusia*, az Eljövétel pedig a megváltás befejezése lesz: a *teleiósís*. Mindennek befejezése, megkoronázása. Minél közelebb megyünk az apostoli korhoz, annál lángolóbb, annál naivabb ez a remény, amely megnyilvánul az ókeresztény kor legelső imáiban. A nép, ez a szegény, sokat csalódott nép, az igavonók népe, a parasztok, zsellérek, halászok, szamá- és tevehajcsárok, a gyümölcs-árusok, az antik nagyvárosoknak sok lazzaronija — ez a szegény kis nép sokkal tovább hitt a húsvétéjjeli *parusiában*, mint a műveltek és papjaik. Ezért még az V. században is sokan szívdobogva lesték, hátha *ennek* a húsvétnek éjjelen jön el a mi Urunk, a szegények, elnyomottak pártfogója. Az, aki munkás volt és harmincéves koráig a kétkézi munkát emelte trónusra és csak három évig volt „tanult emberként” Mester. És most eljön az ég felhőin ítélni eleveneket és holtakat. A papság a népi hitben gyökeredző felfogás miatt még az V. század elején is kénytelen volt vigasztalni őket. Hiába, a műveltek már sejtették, hogy a világvége, a *parusia* nem imminens — és így szóltak ehhez a naiv, szegény néphez: „Várjátok csak a mi Fejünket, hogy eljön majd az égből, ti: Krisztus testének szeretett tagjai, kik vele összefüggtek és mozdulatlanok maradtok, hogy akinek szenvedését ünnepelitek e földön, vele együtt uralkodjatok majd az égből!” (Szent Ágoston P. L. 46, 837.)

A népi öröm, a Krisztus-várás legegyszerűbb kifejezése: a kivilágítás. Nemcsak a bazilikát világitották ki pazar fénnel; lobogó tüzek égtek az antik városok minden terén. Igaz, hogy ezen az éjjelen nem is volt teljes sötétség: a világos éjszakai égboltozaton teljes nagyságában ott ragyog húsvétnek teleholdja. Ezen az éjszakán minden teremtet dolog jelképpé magasodik. A fény az emberekhez szól és a megváltás világosságát hirdeti, mely elűzi a pogányság éjszakájának sötétségét. Amint a fényvel kezdődött a világ teremtése, úgy az újjászületés is a fény gondolatával indul el. A fény-motívum leginkább a „felvilágosodottaknak” (phótiostoi) szólt. Hiszen a húsvét szent éjjele „a titkoknak éjszakája” volt: „*nox sacramentorum*, nagy éjszaka, szent éjszaka, *nox magna*, *nox Sancta*”.

Krisztus éjjel támadt fel: Vele együtt éjjel illet feltámadni (consurgere) a katechumenoknak. Annál is inkább, mert a hellenista-római kor valamennyi misztérium-vallásában az ünnepélyes avatás az éj homályában történt. A keresztény vallás avatandói is vágyakozva várták nagyszombaton az est leszálltát. A reggeli órákban az egész gyülekezet, az *ekklésia* előtt megtörtént a „hitvallás felmondása”, *redditio symboli*; felmondták a Credót; megtörtént az utolsó ördögűzés, szent olajjal felkenték őket Krisztus atlétáivá. Teljes odaadással várták azután a szent éjszakát. Tudták, hogy *mi* vár reájuk: az újjászületés és az örök élet; de sejtelmük sem volt, hogyan történik ez majd. A keresztségről s a szentségekről előre egy szót sem mondtak nekik. Mikor azután a szent éjszakán kiszálltak a szent fürdőből, tagjaikra hófehér tunikát öltöttek. „Nézzetek — mondja Szent Ágoston —, milyen fehérek kívülről, ruhájuk hófehérsége lelküknek tündöklését jelképezi: mert megtisztultak a bocsánat fürdőjében, mert megtöztözte őket a bölcsesség forrása, mert előntötte őket az igazság fénye” (P. L. 38, 1092). Most már megmagyarázták nekik, utólag, a szent titkokat, hogy a „fürdő az új élet titka, amely ebben az időben kezdődik a mult összes bűneinek megbocsátásával, beteljesedik pedig majd a halottak föltámadásával. Mert eltemettek titeket a keresztségben Krisztussal a halálba, hogy amint az Atya dicsősége feltámasztotta Krisztust halottaiból, épúgy ti is új életet éljettek”. (Szent Ágoston P. L. 46, 838.)

Az új és megújult élet háladala: „Dicsérjétek az Istent!” azaz az *Allelúja*, az egész szent Ötvennap, a húsvéti idő öröm-éneke. „Eljöttek a napok, hogy az Allelúját énekeljük. Egész lélekkel tegyétek ezt, derék énekesek, az igaz és halhatatlan Isten örök dicsőségének fiai; figyeljétek és dicsérjétek Istent: mert ez az Allelúja”. (P. L. 46, 813.) Ezzel a húsvét szent Ötvennapja az örökélet képévé magasztosul, melyben mindig Istent diosérjük. „Ezekkel a napokkal a végnélküli napot jelképezzük; a halhatatlanságnak a birodalmát, a halhatatlanságnak korszakát: Siessünk tehát az örök hazába” — mondja Szent Ágoston. (P. L. 38, 1185.) Az Allelúja ünnepélyes bevonulása a nagyszombati vigilián kora-középkori szokás. A celebráló főpappnak jelentik: „Nagy örömet hirdetek nektek s ez az Allelúja”. A nagy hallgatás után ez a húsvéti öröm diadal-éneke. A „*gradatio liturgica*”, azaz a magasabbra hágó éneklés felfelé szárnyal és szimbolikusan jelzi a halálból való kibontakozást, amint a fény is lassan úrrá válik a húsvét vigiliájának éjszakáján; amiként az idő szenvedéssel zsúfolt éjszakájában földereng egyszer majd az örök nap, mely estét nem ismer.

Az Allelújához csatlakozik az Isten irgalmát és jóságát magasztaló ének, a „*Confitemini zsoltár*” (117. zsoltár); ez már a IV. században ősi intézményként volt meg és a hívek az Allelújával feleltek rá: „*Confitemini Domino quoniam bonus...*”, dicsérjétek az Urat, mivelhogy jó! Bájos dallammal kezdődik a *Confitemini* ősi éneke. Nem harsogó trombita ez, hanem mintha a kitharoidosok, a hárfaverők hangolnák húrjaikat. Azután emelkedik a melódia, mikor az Úr nevét kimondja: óvatos, szinte próbálkozó szárnyacsapással. S mintha édeset ízlelt volna, mint a gyermek, mohóbb lesz, gyorsabban emelkedik a dallam; a „*quoniam*” megokolásán már fölfelé siklik, majd fennmarad és egész örömmel éneklí az isteni jóság szavát: „*bonus*”, és három magas hang lebegtetésével éri el a kis dal, e zenei ékszer, csillogó tetőpontját.

A Megváltás örömeinek édességét nemcsak a dallam jelképével fejezték ki. Hiszen a szent éjszakán a kereszteltek résztvettek, először életükben az Úr titkainak ünneplésén. Első áldozók voltak, Jézussal egyesültek. Ezért az áldozáskor mézzel édesített tejet adtak nekik szimbolumként. A liturgikus ima is kiemeli ezt: „Mindenható és örök Isten, Aki Krisztus

feltámadása által minket az örök életre állítasz helyre, őrizd meg irgalmadnak művét és egyszülött Fiadnak, a mi Urunk, Jézus Krisztus testének és vérenek édességét öntsd be szívünkbe”, mondja az ősi *Gelasianum*, a VII. században.

A húsvétot hétnapos hálaadás kíséri: húsvét oktávája. A IV. században már annyira magától értetődő ez az ünneplés, hogy a római törvénytarba beiktatták a *Jeriatiót*: törvényszünet-jellegét. Ezért fel kell tételünk, hogy már a katakombák korában is megvolt ez az ünneplés. Ennek a sok színárnyalatban tündöklő hétnek saját liturgiája van, a legrégibb időktől fogva: minden napnak külön, sajátos miseformulája. Egy hétig tartó ünnep volt ez; a nagy középponti hittitoknak, a „paschale sacramentum”-nak, húsvét titkának ujjongó megülése: hogy megváltott minket, új életre szült a halálon a halállal diadalmaskodó Krisztus.

Radó Polikárp

A HATNAPOS TEREMTÉSTÖRTÉNET

Körülbelül egy évszázad óta folyik a nagy harc a hatnapos teremtéstörténet történelmi hitelessége és értéke körül. A Szentírás első lapján található teremtéstörténet évezredek óta alapja az ószövetségi kinyilatkoztatott vallásnak éppúgy, mint a kereszténységnek. A természettudományok fejlődésével kétségbevonták e rész hitelességét és megbízhatóságát, s ennek kétségtelenül egyes szentírásmagyarázók elavult felfogása is oka: ezek ugyanis figyelmen kívül hagyták a pápai Szentírási Bizottság 1909 június 30-i döntését, amely kimondja, hogy a Szentírás itt csak az ókor embereinek a felfogásához és értelméhez mérten emlékezik meg e dolgokról. Mózes tehát nem tanít a teremtéstörténetben természettudományt, sem geológiát, fizikát vagy csillagászatot. Reá is állnak Szent Ágoston szavai: „Nem olvassuk az Evangéliumban, hogy az Úr mondta volna: Elküldöm nektek a Szentlelket, aki titeket megtanít a Napnak és a Holdnak a mozgására. Keresztényekké akarta őket tenni, nem matematikusokká”. (De actis cum Felice manichaeo 1, 10.)

Ameddig a természettudomány gyermekcipőben járt, az emberek betűszerint értelmezték a teremtéstörténet eseményeit, később a hat napot hat korszaknak tekintették, s azt gondolták, hogy így összeegyeztethetik a Bibliát a természettudomány eredményeivel. Ezt a felfogást még a legújabb kiadású hittankönyvekben is megtalálhatjuk, s ezért nem csodálható, ha a tudományosan gondolkodó, de mélyebb megértésre nem hajlamos ember naiv elképzelésnek tartja a Bibliának ezeket a fejezeteit, s történeti hitelességük kétségbevonásával a kinyilatkoztatott vallások alapjait véli megingatni.

Mit akar Mózes tanítani a hatnapos teremtéstörténetben?

Semmiesetre sem tudományos kozmogóniát. Ellenben lelkébe akarja vésni népének és minden idők emberének a kultúra, a társasélet, a családi közösség és az igazi vallás azon alapjait, amelyek felépülhetnek az emberhez méltó élet.

Első ezek között a monotheizmus, az egy, igaz és örök Istenben való hit. Az izraeliták Egyiptomban és az összes őket környező népeknél a sok-istenhitet látták: a Nap, a Hold, a csillagok, a természeti erők, sőt egyes állatok tiszteletét és imádatát. Mózes ezekkel szemben félreérthetetlenül azt tanítja, hogy csak egy Isten van.

Második a teremtés igazsága. Isten a lét forrása és mindennek az életrehívója. Öröktől fogva van, s „kezdetben”, végtelen teremtői akara-

tával hozta létre azokat a dolgokat, amelyek „a mennyben és a földön vannak”. Ezek tehát nem istenek, hanem teremtményei Istennek, s nagyságuk, erejük és fenségük csak gyöngé visszfénye Isten hatalmának és méltóságának.

A harmadik alapigazság: az ember méltósága. Isten a saját képére és hasonlatosságára teremtette, értelmet és szabadakaratot adott neki, fölébe helyezte az anyagi világnak és nincs hozzá hasonló a föld élőlényei között.

Mint értelemmel megáldott lény Isten akaratából királya a látható világnak, nem szolgálja az anyagnak, amely tehát nem determinálhatja az ember életét. Mózes kifejti továbbá, hogy amikor Isten férfiúnak és nőnek teremtette az embert, nem ösztönei kiélésének a lehetőségét akarta megadni neki, hanem az életfolyam tiszta forrásává akarta tenni. Ezt írja a házasságról: „... ez okból elhagyja az ember atyját és az anyját, s ragaszkodik feleségéhez, s lesznek ketten egy testté”. (Gen. 2, 24.)

Isten mindent jónak teremtett, ez az ötödik alapigazság. A teremtés egyes műveinek leírása után hétszer ismétli meg Mózes: „És látta az Isten, hogy jó”. S a sötétségben bolyongó embernek, aki mindig érezte, hogy ebben a világban valami hiba van, s önkínzó gyötrődések közt keresi a rossz okát, Mózes megadta a választ: a rossz nem a Teremtőtől származik, hanem az embertől, aki Isten parancsának nem engedelmességgel, hanem engedelmeskedve lefokozta önmagát.

A hatodik alapigazság: meg kell szentelni a szombatot. Az ember már a bűnbeesés előtt is munkára teremtett, de a munka csak a bűnbeesés után lett számára sokszor szenvedés és teher. Azonban nem lett számára végnélküli robot. A Teremtő hat napot rendelt munkanapnak, a hetediket megszentelte, hogy Isten munkájának örömeiben az embernek is része legyen.

Ezeket az alapigazságokat tanítja Mózes hatnapos teremtéstörténete, s hogy megértesse őket az emberekkel, korának elképzelése szerint írja le a világot. Akkoriban az összes sémi népek úgy tudták, hogy a Föld egy tenger középpontjában áll, s oszlopok tartják felette a firmamentumot. A Nap, a Hold és a csillagok az „égbolt”-ra vannak tűzve, amely a felső vizeket tartja, az „égi óceánt”, s ha megnyílnak az „ég csatornái”, esni kezd az eső. A Nap, a Hold és a csillagok egy független fényforrástól kapják fényüket. Ezért szerepel a teremtéstörténet első napján a világosság megteremtése, míg a Nap és a többi égitest megalkotása csak a nyolcadik nap teremtői aktusa.

Ezt a világlepítést, népének ezt az elképzelését használja fel Mózes, hogy az elébb felsorolt alapigazságokra taníthassa az embereket. Nem a világegyetem kialakulásának tudományos magyarázatát akarta adni. S ezért azok a kísérletek, amelyek a modern természettudomány kozmogómiai elméleteit összhangba akarják hozni a hatnapos teremtéstörténettel, már eleve is kudarcra vannak ítélve, s mindig sántítani fognak. A szentírásmagyarázat legelemibb elve ellen vétének, akik egy szent könyvbe természettudományos ismereteket próbálnak belemagyarázni, s kommentárjaikban úgy tüntetik fel a dolgot, mintha a Biblia természettudományos ismeretek oktatására is vállalkoznék. A Szentírás szövegének ez a félremagyarázása, amelyet katolikus tudósok is elkövetnek, okozza aztán, hogy néhány ember a hatnapos teremtéstörténetnek még a korok és irányok felett álló igazságait is kétségbevonja.

Eppen ebből a szempontból nagyjelentőségű az a döntés, amelyet a már említett pápai Szentírási Bizottság hozott Suhard párizsi bíboros-érsekhez intézett 1948 január 16-i levelében. Ez a következőket mondja:

„A Genézis (Mózes I. könyve) első tizenegy fejezete irodalmi formáinak kérdése igen homályos és bonyolult. Ezek az irodalmi formák a mi klaszszikus kategóriáink egyikének sem felelnek meg, s a görög-latin vagy a modern irodalmi műfajok világosságánál nem lehet azokat megítélni. Történelmiségüket tehát általánosságban sem tagadni, sem állítani nem lehet anélkül, hogy ezáltal jogtalanul ne alkalmoznánk rájuk egy olyan irodalmi műfaj formáit, amelybe nem sorolhatók. Ha elfogadjuk, hogy ezekben a fejezetekben nem lehet klasszikus vagy modern értelemben vett történelmet látni, be kell egyúttal ismernünk azt is, hogy a bennük felvetett problémákat tudományos ismereteink sem képesek pozitív módon megoldani. A tudományos magyarázatra váró első feladat abban áll, hogy e fejezetekkel összefüggő minden irodalmi, történelmi, kulturális, természettudományi és vallási kérdést behatóan tanulmányozzon, aztán megvizsgálja az ősi keleti népek irodalmi attitűdjét, lélektanát, kifejezési módját, sőt a történelmi igazságról alkotott fogalmát is. Szóval össze kell gyűjteni a paleontológiai és történelmi, az epigrafikai és irodalmi tudományok minden anyagát, — előítélet nélkül. Csak így remélhető, hogy a Genézis első fejezeteiben megírt egyes elbeszélések igazi természetére világosság derül. Eleve kijelenteni, hogy azok nem tartalmaznak történelmet a szó modern értelmében, könnyen azt jelenthetné, hogy nem tartalmaznak történelmet egyáltalán, holott azok egy kevésbé fejlett emberiség értelméhez alkalmazva egyszerű és képletes nyelven az üdvrend által feltételezett alapigazságokat mondják el, s ezekkel együtt az emberi nem és a választott nép eredetének leírását közlik. A várakozásban türelmesnek kell lennünk, mert ez az élet okossága és bölcsessége.”

E döntés megvilágítja, mily helytelen az a törekvés, amely a természettudományt össze akarja hangolni a hatnapos teremtéstörténettel, vagy az, amely a haladó tudomány érveivel véli megingatni a Szentírás hitelességét. Mert a Biblia csak abban nem téved, amit tényleg mond és tanít, amit kifejez és leír, s nem abban, amit egyesek hibásan belemagyaráznak. Mózes nem írt és nem is akart természettudományt írni. Az a világkép és az a tudás, amelyet az alapvető valláserkölcsei igazságok kifejtésére felhasznált, egészen más, mint amit ma látnak és tudnak az emberek. De amikor csodálkozva szemléljük és megállapítjuk a mózesi és a modern világkép közötti nagy különbséget, nem szabad megfélekednünk egy alapvető tényről. Arról, hogy bár ma már talán többet tudunk a világ kialakulásáról, az anyagnak és az energiának mibenlétéről, mint régen, tudományos fogalmainkkal ma is csak *jelképezni* tudjuk a jelenségek világát, s a valóságot éppoly kevésbé tudjuk megragadni, mint hajdan. Jelképeink természetesen mások, mint Mózeséi voltak, de hogy igazabbak-e, s belsőleg többet jelentenek-e nekünk, mint az övéi *jel*-entettek kora embereinek, azt nem tudjuk. A XX. század nagy tudói, akik forradalmasították a XIX. század mechanisztikus tudományát, mindenesetre tisztában vannak felfedezéseik szimbolikus jelentőségével. Max *Planck* például, kinek kvantumteóriája minden eddigi elképzelést megingatott a világ szubsztanciájára vonatkozólag, azt mondja: „Az érzékelhető világ mögött van egy *reális világ*, amelynek létezését el kell ismernünk, ha nem is látjuk és csak matematikailag tudjuk is kifejezni.”

Az elektron és a hatáskvantum épügy szimbolum, mint Mózes mennyboltja, amelyet oszlopok tartanak, s a jövő embereinek, ha a tudomány szekere tovább halad velük, ezek a ma forradalmian modern szimbolumok sem fognak többet mondani, mint Mózes szimboliumai mondanak az exakt természettudomány kategóriáiban gondolkodó embereknek

Szörényi Andor

EGY VIHAROS ÉVSZÁZAD

Az egyháztörténet századai époly kevéssé nélkülözik a válságokat és viharokat, mint a világi történetéi — (joggal adhatta Ijjas Antal nemrégiben megjelent nagy egyháztörténetének a „Hűsz évszázad viharában” címet); — a lélek a földön benne él a testben, a szellem az anyagban, az egyház a világban; osztályrészek nem a sima és tunya békesség, hanem a folytonos küzdelem. Péter hajója háborgó tengeren, sziklák és zátonyok között halad, úgyszólván állandó veszélyzónában (s a veszély nemcsak körülötte van jelen, hanem a saját fedélzetén is); — e veszélyzónák egyik legsúlyosabbika volt az elmúlt tizenkilencedik századé: a nagy aposztázia, a modern elpogányosodás, a vallási közöny kora, de kora egyben a megmegújuló hősi lendületnek, bátor kezdeményezésnek is. Az egyháztörténet-írók nem elég rögzítiené a tényeket, leírnia az eseményeket. Föl kell tárnia a külső és belső okokat, s a lehetőség szerint le kell vonnia a következményeket is. Három mű fekszik előttünk, mely ezt a földadatot igyekszik megoldani, francia vonatkozásban ugyan, de a francia helyzetet jóval túlmutató egyetemes tanulságokkal. Kettőnek a szerzője *Henri Guillemin* irodalomtörténész és történetíró, a harmadiké *Georges Hoog*, szociológus. Guillemin egyik könyvének a címe: „La bataille de Dieu” (Isten csatája), a másiké „Histoire des catholiques français au XIX. siècle” (A francia katolikusok története a tizenkilencedik században); Georges Hoog pedig ezt a címet adta munkájának: „Histoire du catholicisme social en France, 1871—1931” (A szociális katolicizmus története Franciaországban 1871-től 1931-ig). A két utóbbinak a tartalma felől eléggé tájékozott a címük; az első négy nagy tanulmányt foglal magában, — egyet Lamennais és társai újabban a magyar sajtóban is föllevenített ügyéről, lapjukról, az „Avenir”-ről s mozgalmukról a „Mirari vos” pápai enciklika megjelenéséig (mely tudvalévően az „Avenir” némely liberális színezetű tanával szemben foglalt állást); egyet Lamartine és az egyház kapcsolatáról (Guillemin ma Lamartine legkiválóbb ismerője); egyet a szociális katolicizmus kimagasló alakjáról, Ozanamról; végül egyet Victor Hugónak az egyházhoz való viszonyáról. A három műből nagy vonásokban — és első-sorban belülről tekintve — egy évszázad francia egyháztörténete és, mint Guillemin szerencsés és módszerére is rávilágító címe mondja, egy évszázad francia *katolikusainak* története bontakozik ki.

Nem ismertethetjük itt részletesen sem a könyveket (kitűnő mind a három), sem az eseményeket, amelyekről szólnak; csupán néhány lényeges — és általuk is többé-kevésbé kidomborított — tanulság leszögezésére szorítkozunk. Úgy véljük, valamennyi lényeges elvi kérdésekre vonatkozik.

Az első, és talán legérdekesebb problémát Henri Guillemin számára a francia katolicizmus tizenkilencedik század eleji bonyolult helyzete veti fel. Megtörténik Napoleon bukása után a Bourbon-restauráció; ennek reakciós politikája és külpolitikái kudarc-sorozata következtében a népben mindinkább megdicsőül Napoleon emléke; 1830-ban elkergetik az uralkodót s létrehozzák a polgárkirályságot, mely a nagytőkével szövetségben rázúdítja az országra a kapitalista szabadverseny kizsákmányolási rohamát; 1848-ban kitör a forradalom és Lajos Fülöp elveszti trónját. Mi jellemzi a kort egyházipolitikai szempontból? Mindenekelőtt heves antiklerikalizmus és egyházellenesség, szemben a Bourbon-restauráció elején meginduló, s módszereikben elég szerencsétlen „rekrisztianizáló” törekvésekkel — például missziókkal — szemben. Majd fokozatosan erősödő rokonszen-

az Egyház felé, javarészt Lamennais, Lacordaire és társaik erősen szociális irányú munkássága következtében. Az 1848-i párizsi forradalomban egy pillanatra szerencsésen találkozik munkásság, kereszténység és klérus, hogy a forradalom leverése után a biztató remények, melyeket Ozanam oly boldogan szemlélt, ismét füstbe menjenek. Ugyanakkor a kép másik fele: az uralkodó hatalom gallikanisztikus kísérletei, törekvései arra, hogy klérust a maga világi hatalmának megszilárdítására használja fel, lehetőleg elzárva azt Rómától, s hogy az egyház lelki tekintélyét egy részéről eleve rosszhiszemű szövetségben mintegy eszközül alkalmazza az elégedetlen nép fékentartására.

A nagy francia forradalom, meg a napoleoni idők súlyos csapásokat mértek a franciaországi katolicizmus szervezetére. A restaurációig eltelt évtizedek alatt többé-kevésbé vallástalan, vagy legalábbis közönyös nemzedékek nőttek föl. Az elszenvedett veszteségek hatása valósággal felmérhetetlen. A pázstorok megriktultak, a nyáj széledni kezdett. S később az emigrációból visszatérő főpapok nem értették meg azt a helyzetet, amelybe visszatértek; az emigrációk szokásos tragédiája teljesedett be rajtuk: ott akarták tovább folytatni az életet, ahol távozásukkor állt, holtott az idő közben haladt, a viszonyok változtak, a hangulat átalakult; s a történelem menetét még sosem lehetett visszafordítani, hacsak nem erőszakosan, — az erőszak viszont csak a jövő még súlyosabb viharainak szelét szokta elvetni.

A legfogasabb problémát a mind nyomatékosabban jelentkező szociális kérdés jelentette; ehhez társult egy másik: a felvilágosodás és forradalom ideológiájának jelenléte. Azon a téren mélységes megértésre s aktív munkára lett volna szükség, — s erre vállalkoztak Lamennais-ék; emezen pedig olyan friss szellemre, amely a kor tudományos eredményeit alaposan mérlegeli, értékeli és amennyiben tudományosan helytálló, ilyen minőségükben — azaz pusztán mint tudományos eredményeket és tényeket, nem pedig mint világnézeti doktrinát —, belefoglalja őket abba az új szintézisbe, amelynek változhatatlan alapjait természetesen a katolikus tan örök igazságai képezik, — s ilyesféle kísérletre hajlott egy időben Lamartine.

S itt érezte szinte tragikusnak mondható hatását a belső, pozitív, nevelő egyházi élet szétzúzottsága. Egyrészt káros szövedtek össze az egyház és az uralkodó bizonyos érdekei — (nem általánosságban természetesen, hanem speciálisan a francia restaurációban) —, s ez igen nehézzé tette a francia katolicizmus hatékony szociális állásfoglalását, politikától független kiállását azon munkástömegek személyiségi jogai mellett, amely jogok érvényesülésétől éppen a világi hatalom tartott a leginkább; másrészt meg hiányzott az a szilárd dogmatikus alap, amely a szintézisre törekvőket megóvhatta volna a tanbeli eltévelyedésektől. A restaurációs katolicizmus ugyanis inkább volt hangulati, mint dogmatikus jellegű, Chateaubriandé épűgy, mint a fiatal Lamartine-é; egyfelől bizonyos tetszetős, színpadias, s így az életre reálisan vajmi kevésbé kötelező érvényű esztétizálás, másfelől meg luda deizmus felé hajlott. Ennek a fiatalágnak nem volt szilárd hitbéli tudása; nem ismerte lényege szerint a tant és a hitrendszert, nem élte valóságosan a katolikus hitet; kilábolva az ifjúság lázaiból, óhatatlanul hullott belé a herezisbe, s vetette el valaminő saját képére az ízlésére formált szubjektív kereszténység nevében az igazi, következetes, objektív és dogmatikus kereszténységet. Itt rejlik a végső oka mind Lamennais, mind Lamartine pályájának. S már itt kezdődnek a félreértések magának a katolicizmusnak a lényege, és fogalma körül, már itt kezdődik — a politikai és szociális helyzet folytán érthetően — a haladó

és nem-haladó kereszténység megkülönböztetése; már itt kezdődött, főként Lamennais tragédiája révén, az a hiedelem, hogy a haladás ott valósulhat meg csupán, ahol a doktrinális katolicizmus megszűnik: ahhoz, hogy valaki igazán haladó lehessen, ki kell lépnie az egyházból, mint Lamennais-nek. A példa tetszetős ugyan, de korántsem meggyőző. A katolicizmus — fogadjuk el a terminológiát — annál „haladóbb” a katolikusokban, minél dogmatikusabb; mert minél dogmatikusabb, annál szigorúbban viszi keresztül az evangéliumi tant s annál kevesebb lehetőséget ad arra, hogy olyan kompromittáló politikai járulékok tapadjanak hozzá, amelyeknek a lényeghez vajmi kevés a közük. Bármily paradoxul hangozzék is: a katolicizmus a katolikusokban és a katolikusokon át annál eredményesebb szociálisan is, minél mélyebb igazsággal és meggyőződéssel élük át Krisztus szavait, melyek szerint „az ő országa nem e világról való”.

Egy következő probléma — melyet ismét Henri Guillemin helyez éles megvilágításba, Veuillot és Montalambert, meg a véleményüket nem osztó Ozanam 1848-iki forradalmat követő szerepe és magatartása kapcsán — a küzdelem, harc és védekezés problémája. Vagyis: minthogy a katolicizmus egységes és megbonthatatlan hit- és erkölcsrendszer, természetesen oltalmaznia kell e tanbeli egységét, védekeznie kell a sarkalatos tételei ellen irányuló támadásokkal szemben, és tanbeli kérdésekben nem tehet engedményt, hiszen ha tenne, önmagát tagadná és semmisítené meg. Azonfelül meg vannak missziós feladatai is; nem elég azzal törődni, hogy kiki egyénileg jót tegyen s a saját egyéni üdvösségét szolgálja: felelősek vagyunk valamennyi felebarátunkért, lelkükért és üdvösségükért; rajta kell lennünk, hogy necsak mi személy szerint legyünk jóvá, hanem a világ is. A keresztséggel azt a küldetést kapjuk, hogy Isten országának megvalósításán munkálkodjunk.

Nos, mondják egyesek: ezen munkálkodni csak egyféleképpen lehet, mégpedig a harc útján; a tolerancia a legveszélyesebb öncsalás. Mások viszont azt hangoztatják: Krisztus békét hozott a világnak s a keresztény legfőbb erénye a türelem; ha arcuicsapják, tartsa oda a másik arcát is: ennél többet nem tehet. Hol az igazság? Henri Guillemin teljes meggyőződéssel Ozanamnak ad igazat. Igen: a tanhoz ragaszkodni kell, a tant meg kell védeni, és a tannak új híveket kell szerezni. Igen: a türelem veszély, ha a mások üdvössége felőli közönnyé válik. De soha nem szabad megfeledkezni arról, hogy az a fegyver, amelyet követőinek Krisztus adott a kezükbe, nem a kard, hanem a szeretet; és soha nem szabad elfeledkezni arról, hogy — mint Szent Ágoston tanítja — Isten képe, teremtői aktusa folytán, ott van minden lélekben, a kegyelem nélkül szűkölködőkben is. „Isten országa bennetek van” — s ott van, ha tagadottan, ha homályba merülten, ha elsüllyedten, ha mintegy csak virtuálisan is, minden egyes teremtett emberi lélekben. Ám küzdünk — és kell is küzdenünk — szívósan a rossz, a bűn ellen; de a bűnöst — nem mint bűnöst, hanem mint embert — szeretnünk kell, egyrészt mint felebarátunkat, másrészt mint ennek a teremtésének folytán lelkébe nyomott, s tán tövissel koronázott és meggyalázott Krisztus-arcnak a hordozóját. Szeretnünk kell benne a testvért: az embert; és szeretnünk kell benne magát Krisztust, az Istent, aki megtestesülése révén misztikus módon maga is testvérünk lett. Mi a rossz? Nem más, mint léthiány; — és mi a gyűlölet? nem más, mint a szeretet hiánya; s mi a lét lényege: a szeretet. Küzdhetünk-e eredményesen egy hiány ellen egy másik hiánnyal, rossz ellen rosszal? Aligha. Ha az, akivel szembenállunk, nem érzi meg bennünk ezt a minden ellentétnél erősebb szeretetet: mi személy szerint megnyerhetjük ugyan a vitát, de a katolicizmus, a kereszténység elveszíti.

Azok az 1870-iki forradalmat követő, és Ozanam nyomain járó szociális mozgalmak, amelyeknek történetét Georges Hoog írta meg, s amelyeket két pápai enciklika, a „*Rerum novarum*” és a „*Quadragesimo anno*” igazolt, elsősorban a szeretetnek ebből az evangéliumi forrásából fakadtak. Ezeknek a fejlődése sem volt azonban mentes zökkenőktől. Egyik problémájuk a katolicizmus és a politika viszonya volt; e téren ismételten leszögezték a pápák azt a lényeges elvet, mely szerint a katolikusok személy szerint — és a katolikus hitbéli és erkölcsi elvek keretei között — politikai véleményük és magatartásuk tekintetében szabadok; maga az egyház viszont pártok és politikai irányok fölött állóan egyetemes, lévén Krisztus-rendelte hivatása, hogy az emberiséget vezesse az üdvösségre, nem pedig pártokat politikai — és bármily nemes politikai — célok elérésére.

A másik probléma az előbbivel kapcsolatos. A hierarchia krisztusi rendeltetésénél fogva közvetítője a kegyelemnek, tanítója a gondjaira bízott hívőseregnek, éber őre a tannak, — de az nem feladata, hogy a katolikusok számára konkrét evilági szociális vagy politikai programot adjon, mozgalmat kezdeményezzen, gyakorlati vonatkozásokat kidolgozzon. Elérkezett a hívek nagykorúságának ideje: nekik is vállalniuk kell az evangéliumi munka rájuk eső részét, az evangéliumnak az evilági dolgokban és viszonyok közepett való képviselőtét, mindig a szeretet azon elveinek szemeltartásával, amelyeket Aquinói szent Tamás alapján XIII. Leó pápa „*Quod apostolici*” és XI. Pius pápa „*Quas primas*” enciklikáiban kifejtett. Szeretet és hűség: ez a két elv az irányadó e téren a katolikusok számára. „Mindemben szeretet” — mint a katolikus magatartás alaptörvénye; és hűség Istenhez és törvényeihez, hűség az egyházhoz, a „*corpus Christi mysticum*”-hoz, hűség az államhoz, amelynek polgárai: vá születtek. S ha e vonatkozásokban problémáik támadnak, bízva a kegyelem kifogyhatatlan és mindig éber erejében, a gondviselésben s Isten terveinek bölcsességében, vegyék tekintetbe a „*Quod apostolici*” tanácsát: „Az orvosságot a keresztényi türelem érdemeiben és az Istenhez való szüntelen imádkozásban kell keresniük”.

r. gy.

KÖNYVEK

LEOPARDI

Koltay-Kastner Jenő könyve, 1948. — Szegedi Egyetem kiadása.

Kevés nehezebben megközelíthető csúcstól ismertem a világirodalomban, mint e szűkbeszédű, szomorú olasz poétát, aki a maga időtlen világfájdalmával ködbe burkolja a Risorgimento kezdetein a hagyományos klasszicitás s a fellobbanó romanticizmus határvonalát. Huszas esztendőimben, az azóta betemetett milánói kanális mentén olvastam először versei egyfajta gyűjteményes kiadását. Valaki megmutatta a házat, Fortunato *Stella* hajlékát, ahol *Leopardi* 1825-ben, a lombard hőskor e forró nyarán lakott. Mily közeléllt akkor fenkölt, magános kiábrándulása, az a „*vago e leggiadramente indefinitivo*”, amit ő a költészet lényegének nevez. Azóta persze, az évek távolságában elmaradt emléke s most lehetek hálás *Koltay-Kastner Jenőnek* Leopardi-könyvéért, mely arra készítetett, hogy negyedszázad távolságából újból felidézsem egykori barátom, végig-olvassam az alig negyven verset, mely lírájának egészét teszi.

Barátja, *Raineri*, aki halála után alaposan bányászott Leopardi dicső-